

مقطع تحصیلی: کاردانی □ کارشناسی □ × ... روابط عمومی ... : ... سال تحصیلی:

تحوالات اجتماعی ایران معاصر.. نام و نام خانوادگی مدرس: **رضوان مشاهری فرد...**

email: rezvan271355@gmail.com..... تلفن همراه مدرس: ..

تحوالات اجتماعی ایران معاصر... مربوط به هفته : هشتم □ نهم □ دهم □ ×
 text: □ × □ voice: □ × □ power point: □ × □
 تلفن همراه مدیر گروه : .....

زمینه های وقوع انقلاب سال ۵۷

این پرسش در چند دهه اخیر بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران همیشه مطرح بوده است که برآستی چرا در ایران ۵۷ انقلاب شد؟ شاید بسیاری کسانی که خود در بطن حوادث انقلاب بوده اند اما امکان تحلیلی درست از وقوع این رویداد مهم را دارا نبوده اند یا اینکه نخواستند به هر دلیلی به تشریح و شفاف سازی در مورد چگونگی و چرایی وقوع انقلاب اسلامی ایران بپردازند و بسیاری کسانی که در این مورد نیز دست به تحلیلهایی اساسی زده و با واکاوی در اسناد محرمانه دهه های گذشته کشورهای اروپایی و آمریکایی و حوادث مکتوب تاریخ معاصر ایران سعی در تحلیل پدیده انقلاب اسلامی ایران زده اند.

عوامل مهم انقلاب ساز را می توان چنین دسته بندی کرد:

کشمکش های نظام جهان دو قطبی و شرایط منطقه ای و تاثیرات آن بر نظام سیاسی کشور.

شرایط داخلی کشور و گذر تاریخی رویدادها.

شخصیت محمدرضا شاه و عملکرد و رویکرد وی و خاندان پهلوی.

فضای روشنفکری کشور اعم از تفکرات چپ و دینی.

تحقیقات فوکو و کلید خوردن انقلاب.

۱- کشمکش های نظام جهانی دو قطبی و شرایط منطقه ای و تاثیرات آن بر نظام سیاسی کشور

جهان دو قطبی و جنگ سرد حاصل از آن، شاید از مهمترین عوامل تغییر و تحولات یا ثبات در نظامهای سیاسی اکثر نقاط استراتژیک جهان در سده بیستم بوده است که تاثیرات این نظام بین المللی و تبعات سیاسیتهای اتخاذی آن نظام سیاسی ایران را تحت الشعاع خود قرار داده بود. موقعیت استراتژیک ایران در خاورمیانه که خود یکی از مهمترین نقاط استراتژیک جهان بشمار می رود از اهمیت خارق العاده ای در نظام بین الملل برخوردار بوده و هست و از همین رو شاید بتوان به یک سلسله از رویدادها در تثبیت و حمایت از نظام شاهنشاهی ایران و یا همچنین تصمیم در جایگزین کردن آن با یک نظام انقلابی دیگر که انقلاب اسلامی خوانده شد اشاره نمود.

از نقطه شمالی هم مرز بودن بودن با نظام کمونیستی شوروی و موقعیت جنوبی ایران در توانایی بر سیطره یابی بر شاهراه انتقال نفت از حوزه خلیج فارس از نکات قابل اهمیتی در مسئله جغرافیای سیاسی و نظامی ایران محسوب می شد. تاثیرات تفکرات چپ وارداتی و نشات گرفته از نظام کمونیستی همسایه شمالی و تلاش این همسایه شمالی برای تسلط بر آبهای آزاد در حوزه دریایی خاورمیانه هراسی را در جبهه جهانی مقابل کمونیسم شوری ایجاد نموده بود که نظام شاهنشاهی نیز به علت طبیعت خاص و ساختار حکومتی خود در جبهه مقابل تفکرات سیاسی و اقتصادی کمونیسم قرار داشت و تفکرات چپ و جنبشهای حاصله از این تفکرات درصدد جایگزینی این نظام با اصول و مبانی تفکرات خود بودند که حزب توده نمونه بارز این نوع از تلاشها برای همسان سازی ساختار سیاسی کشور با همسایه

قابل توجه مدرسین محترم : حداقل _ صفحه در هر هفته برای ارایه محتوای درس و یک صفحه برای

شمالی بود که محمدرضا شاه از بدو رسیدن به حاکمیت، هراس و ترس ویژه ای از عملکرد و گسترش ساختار جریان چپ داشت و در مقابله با نفوذ چنین تفکراتی طیف روحانیت را در جایگاه اولویت مشروعیت بخشی به حاکمیت خود برگزیده بود که در بخشهای بعدی به تفصیل بحث خواهد شد. اما آنچه که بعنوان جنگ سرد و کشمکشهای جهانی حاصل از این دوران یاد می شود

۲- شرایط داخلی کشور و گذر تاریخی رویدادها:

از تابستان سال ۱۳۲۰ خورشیدی (۱۹۴۱ میلادی) که نیروهای بریتانیا و شوروی وارد ایران شدند و حکومت نظامی رضا شاه را برداشته و محمدرضا شاه را بر اریکه قدرت رساندند تا بهمن ماه ۱۳۵۷ خورشیدی (۱۹۷۹ میلادی) سلسله رویدادهایی در سطح کلی کشور روی داد که شرایط داخل کشور را به سوی انفجار خواسته ها و سرانجام وقوع انقلاب ۵۷ هدایت نمود. از مهمترین این رویدادها می توان به موارد زیر اشاره نمود:

گسترش هویت خواهی ملی و ملی گرایی در ایران و مخصوصاً در میان ملیتهای گوناگون آن

تشکیل کابینه دکتر مصدق و ملی شدن نفت و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲

انقلاب سفید یا انقلاب شاه و مردم

افزایش قیمت نفت و رکود اقتصادی و عواقب آن

گسترش هویت خواهی ملی و ملی گرایی در ایران و مخصوصاً میان ملیتهای گوناگون آن

۳- شخصیت محمدرضا شاه و عملکرد وی و خاندان پهلوی

بدون تردید نمی توان از انقلاب ۵۷ ایران سخن راند و از نوع شخصیت و رویکرد و عملکردهای محمدرضا شاه و خاندان وی سخن به میان نیاورد. آنچه که بیشتر بایستی مورد توجه واقع شود نوع اعتقادات و شخصیت خود محمدرضا شاه است که از عاملهای مهمی در سرنوشت نظام حکومتی وی و نظام پهلوی در ایران بود.

شخصیت و دیدگاه های اعتقادی محمدرضا شاه با استناد به چندین کتاب وی مخصوصاً "مأموریت برای وطنم" و "پاسخ به تاریخ" قابل بحث و تجزیه و تحلیل است. آنجایی که به هیبت و کمال پدر می پردازد و رضاشاه را چنان ستایش می کند که ابرناسانی را پیش چشم نظاره کرده و به خواننده القا می نماید و آرزوی قلبی خود را دست یابی به جایگاه

شخصیتی پدر به نمایش می گذارد. پدری مستبد، خود رأی، بلند پرواز، متجدد و ترقی خواه که خود وی با دارا بودن شخصیتی مترز در صدد دست یابی به اقتدار قدر قدرتی پدر و در عین حال در عرصه های پیشرفت کشور تحقق

آرزوهای پدری است که روزگاری آرزوی پدر برای سرکوب خیزشهای مردمی کشور وجود هزار تفنگ از یک نوع بود.

۴- فضای روشنفکری کشور

از جمله عواملی که می توان در بسیج افکار عمومی و به فعلیت رساندن آن در اداره عمومی در وقوع انقلاب برشمرد نقش و خیزش جریانات روشنفکر اعم از چپ و اسلامی بود که تاثیر بسزائی در وقوع این رویداد تاریخی داشتند.

دریافت خطر رشد افکار چپ از جانب نظام شاهنشاهی و مزید بر آن عقاید مذهبی و به قول رضاخان توهمات محمدرضا شاه باعث شد که جریانات اسلامی نیز تقویت شود که بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ جریانات روشنفکری در ایران وارد عرصه جدیدی شد. در این زمان دو جریان روشنفکری در کشور فعال بودند که به مخالفت با نظام شاهنشاهی در ایران

پرداختند. جریانات روشنفکر سوسیالیستی که عمدتاً طرفدار نظام کمونیستی شوروی بودند و مخالف سرسخت غرب و

نظام سرمایه داری بشمار می رفتند و در میان اقشار مختلفی نفوذ داشتند که بیشتر در مناطق نفت خیز و در میان دانشجویان و قشر تحصیل کرده جای پای خود را مستحکم کرده بودند و نظام شاهنشاهی را نماد سرسپردگی به امپریالیسم جهانی و نظام کاپتالیستی می دانستند و در رویه خود در مراحل مختلفی با جانبداری از جریانات و احزاب چپ هدایتگر مخالفت‌های سرسختانه و مسلحانه علیه نظام شاهنشاهی بودند.

اما جریان روشنفکر اسلامگرایی که از اهمیت بیشتری برخوردار است در مبارزه علیه نظام شاهنشاهی موقعیت و وضعیت مناسبتری یافته بود. این جریان که در ابتدا با هدایتگری خود نظام شاهنشاهی و در مقابل جریان چپ به سرعت رشد کرد با ظهور علی شریعتی در حسینیه ارشاد، روند عکس و مخالف ویژه ای را با نظام حکومتی محمدرضا شاه و قشر روحانیت سنتی و سوسیالیست‌های طرفدار شوروی در پیش گرفت و توانست به سرعت جایگاه خود را در میان دانشجویان و تحصیل کردگان و بسیاری از عوام نیز مستحکم نماید و از استقبال ویژه ای در میان قشر دانشجویان مخالف نظام حکومتی برخوردار شود.

رهبر معنوی و تئوریک این جریان اسلامگرا علی شریعتی بود که خود با استارت اولیه از سوی ساواک شروع نموده و در پاریس نیز تحصیلات خود را به اتمام رسانده بود. با تلفیقی از مذهب شیعه و تفکرات چپ مارکسیستی و اقتباس از افکار انقلابی مارکس، فرانس فانون و دیگر رهبران مبارز و مبارزین چپگرا توانست تفکرات اسلام شیعی را انقلابی نماید و با تفکیک میان مذهب‌یون به تشیع علوی و تشیع صفوی و چهره سازی مبارز با ابوذر غفاری و خودسازیهای انقلابی و بازگشت به خویشتن اسلامی تشییع علوی با نماد رهبریت ابوذر غفاری نقش مهمی را در بیداری و مبارزه با نظام پهلوی ایفا نمود که حتی آیت الله خمینی نیز که تا آن زمان در نجف بود نتوانسته بود در مقابل تئوریهای علی شریعتی عکس العملی از خود نشان دهد و به خوبی دریافته بود که علی شریعتی در مبارزات اجتماعی و سیاسی و ایدئولوژیکی از وی پیشتر حرکت می نماید. جذابیت سخنان و نوشته های علی شریعتی در بین جوانان و گرایش به نظریه های انقلابی وی در حدی بود که توانست پوششی بر تفکرات چپ و سازمانهای چپگرا را در جامعه ایران به وجود آورد که بعدها در تعیین رهیافتی برای تغییر نظام شاهنشاهی و دوری گزینی از دستیابی کمونیستها و جریانات چپگرا و مخالف غرب نقشی تعیین کننده در تصمیمات کشورهای اروپایی و آمریکا برای این تغییر ایفا نمود که با توجه به تحرکات اروپاییها برای یافتن جایگزینی در سیستم سیاسی ایران و ارسال پژوهشگران سیاسی مخصوصاً میشل فوکو تصمیم نهایی را اتخاذ نمودند که همانا انقلاب اسلامی با توجه به تئوریهای علی شریعتی بود که خود یک سال قبل و در سال ۱۳۵۶ به شیوه ای مشکوک در گذشته بود. و اکنون آیت الله خمینی روحانی ناراضی و سرشناس در عرصه وجود داشت که تان آن زمان پروژه مخصوص خود یعنی ولایت مطلقه فقیه را انتشار نداده بود و نگاه غربی ها مخصوصاً فرانسه روی وی تمرکز یافت.

به باور بسیاری علی شریعتی نظریه پرداز اصلی انقلاب اسلامی بود و وی با تاثیرگزاری ای که بر افکار عمومی و قشر جوان و روشنفکر جامعه گذاشت باعث شد که بعد از وی این اقشار دنباله رو آیت الله خمینی شوند و با استفاده از اعلامیه های مبهم آیت الله خمینی از حکومت اسلامی و شعارهای ضد امپریالیستی و فساد اداری و دستگاه سلطنتی و حمایت از فقرا و افشاگری در وابستگی نظام پهلوی به غرب، این اقشار گمراه شوند و انقلاب اسلامی خواسته اکثریت انقلابیون گردد و به این تصور واهی رسیدند که آیت الله خمینی با علی شریعتی همفکر است.

۵- تحقیقات فوکو و کلید خوردن انقلاب

حادثه ای که از آن بعنوان نقطه عطفی در وقوع انقلاب یاد می شود حادثه آتش سوزی سینما رکس آبادان است که مسائل پیرامون آن و عوامل مسبب چنین حادثه ای هنوز در پرده ای از ابهام قرار دارد و تئوریهای توطئه ارائه شده از جانب طرفین درگیر هنوز واکاوی و تحلیل اساسی ای را به دست نداده است. این حادثه از آن جهت اهمیت دارد که میشل فوکو استاد فلسفه، تاریخ، جامعه شناسی و علوم سیاسی فرانسوی بعنوان روزنامه نگار و تحقیق در چگونگی این رویداد و سنجش افکار عمومی عازم ایران شد. وی دو بار به ایران سفر کرد که هر دو سفر وی در سال ۱۳۵۷ (۱۹۷۸) انجام گرفت که در روزنامه کوریبه لاسرای ایتالیا بعنوان گزارشگر روزنامه درباره ایران به تحقیق پرداخت و در مورد ناآرامیهای ایران گزارشهای زیادی خوانده و با بسیاری از مخالفان رژیم در بیرون از کشور نیز ملاقات نمود.

سفر اول فوکو از ۱۶ تا ۲۴ سپتامبر ۱۹۷۸ (۲۵ شهریور تا ۲ مهر ۱۳۵۷) و سفر دوم وی از ۹ تا ۱۰ نوامبر ۱۳۷۸ (۱۸ تا ۲۴ آبان ۱۳۵۷) بود. در برنامه های سفری اش به شهرهای تهران، قم و آبادان می رود. وی با تحقیقات ویژه ای که در مورد اراده عمومی و افکار عمومی بود و نقش فرهنگ را در اراده عمومی و تبدیل به قدرت عمومی پر اهمیت بیان داشت. وی در مقاله ای تحت عنوان "دین بر ضد شاه" از اسلام بعنوان بهترین جایگزین برای نظام شاهنشاهی یاد می کند و در کتابی تحت عنوان "ایرانیها چه رویایی در سر دارند؟" می نویسد: در برابر قدرتهای مستقر، تشییع پیروان خود را به نوعی بیقراری مدام مسلح می کند و در ایشان شوری می دمدم که هم سیاسی است و هم دینی. / ایرانیها چه رویایی در سر دارند؟/ص ۲۷

جالب است بدانیم که تحقیقات فوکو در اختیار دولت ژیسکار دستن رئیس جمهور وقت فرانسه قرار می گیرد و بعد از ده روز از سفر اول فوکو بعد از برگشت از ایران آیت الله خمینی طی یک سناریو از نجف به پاریس منتقل می شود و فوکو نیز به دیدار با وی در پاریس می رود. با توجه به اسناد ژیسکار دستن فرستاده ویژه ای را به نام میشل پونیا تووسکی مأمور دیدار خصوصی با محمدرضا شاه در ایران و همچنین با آیت الله خمینی در پاریس می کند. شاه در دیدار خصوصی از دولت فرانسه می خواهد که قدم در راه کم کردن فشار شوروی نماید در برابر کمونیست ها و فشاری شوروی از فرانسه خواستار اقدام مشترک می شود. و در طرف مقابل و در دیدار با آیت الله خمینی از صادق قطب زاده خواسته می شود که تحلیلی از اوضاع ایران و ناراضیان و دیدگاه های شخصی آیت الله خمینی در مورد حکومت آینده و برنامه کاری شروع آنها ارائه دهد که مبنای همین گزارشها پونیا تووسکی تحقیقات میشل فوکو نیز بود که عاملی مهم در تصمیم گیری برای محوریت قرار دادن آیت الله خمینی در تشکیل حکومت اسلامی آینده در ایران بود.

بعد از ارائه این گزارشها به کاخ الیزه، دولت ژیسکار دستن به پیش دستی در یک گردهمایی سه روزه می پردازد که از سران ۴ کشور اروپایی یعنی فرانسه، انگلستان، آمریکا و آلمان در آن شرکت کردند و به کنفرانس گوادلوپ مشهور شد که از ۱۴ تا ۱۷ دی ماه ۱۳۵۷ برگزار گردید و دولت فرانسه در دعوتنامه از دولت سران سه کشور به چاره اندیشی مشترک برای حفظ منافع خویشتن دعوت به عمل می آورد.

گزارشها و اسنادی که در مورد کنفرانس گوادلوپ موجود است به خوبی نمایانگر این است که آمریکا نیز از حکومت محمدرضا شاه ناامید شده است و جایگزینی را در ارتش این کشور جستجو می کند که سخت طرفدار محمدرضا شاه است و برای دفع خطر احتمالی از جانب شوروی و قدرت گیری کمونیست ها در ایران اعتقاد به کودتا در ایران دارد اما ژیسکار دستن با توجه به تحقیقات فوکو و دیدارهای خصوصی فرستاده ویژه خود با محمدرضا شاه و آیت الله خمینی و هم چنین تحلیل ارسالی صادق قطب زاده به کاخ الیزه، به کارتر رئیس جمهور آمریکا توصیه می کند که با دولت

احتمالی جدید تهران که ریاست معنوی آن با آیت الله خمینی خواهد بود وارد گفتگو شود زیرا دولت فرانسه تصمیم گرفته است که دور شاه را خط بکشد. گرچه محمدرضا شاه در خاطرات خود به انتقاد از گوادلوپ می نویسد: "از چند هفته پیش از کنفرانس گوادلوپ فشار برای بیرون رفتن من از ایران شروع شد، طی چند هفته مذاکره بر سر تشکیل یک دولت ائتلافی، شروط اولیه عزیمت من به خارج برای استفاده از تعطیلات بود. . . چند تن از خارجیان بعنوان بازدید به ایران آمدند و از من درخواست کردند که از کشور خارج شوم. . . به گمان من در کنفرانس گوادلوپ فرانسه و آلمان با پیشنهاد آمریکا و انگلیس با اخراج من موافقت کردند، کنفرانس گوادلوپ به منزله یالتای خاورمیانه بدون شوروی بود. عکس این مسئله در واقع در کنفرانس گوادلوپ روی داد زیرا بعد از اظهارات ژیسکار دستن و تصمیم گیری در مورد ایران، آمریکا با پیشنهاد دولت فرانسه با آیت الله خمینی تماس می گیرد و زمینه را برای انقلاب مهیا می کند که فرستادن ژنرال هایزر به تهران یک روز بعد از کنفرانس گوادلوپ با مأموریت مخفی نظارت بر تحرکات ارتش وفادار به شاه برای جلوگیری از کودتای احتمالی ارتش و همچنین دور نگه داشتن گروه های چپ از قدرت یابی احتمالی بود و در صورت لزوم بکارگیری قدرت ارتش در سرکوبی احتمالی جریانات چپ بود. روند جریانات و رویدادها به طوری بود که کلیه تصمیمات و اجرائات در طی دو هفته از تاریخ ۱۳ دیماه ۱۳۵۷ تا ۲۶ دیماه همان سال روی داد که منجر به خروج شاه از کشور شد و در همین مدت به پیشنهاد اروپاییها و آمریکا شورای انقلاب به فرمان آیت الله خمینی در تاریخ ۲۲ دیماه تشکیل شد.

نتیجه گیری نهایی:

این تحقیقات میشل فوکو تحت عنوان روزنامه نگار بود که شرایط ایران را تحت تاثیر افکار و نظریه های علی شریعتی و اسلامگرایی تشییع انقلابی بود مهیا برای انقلاب با توجه به قدرت عمومی می دانست و تاثیر گذار بر تصمیم گیری اروپاییها و آمریکاییها شد که در فقدان علی شریعتی آیت الله خمینی مخالف نظام شاهنشاهی با تفکر حکومت اسلامی است و توانایی رهبریت انقلاب را داراست و منجر به تشکیل انقلاب نیز شد. اما جدای از این مسائل انقلاب ایران نه طی یک سال بلکه طی دوران حکومت محمدرضا شاه پایه گذاری شده بود. با توجه به نوع تفکرات و اعتقادات توهمی خود وی در مورد مذهب و همچنین عملکردهای سیاسی خود در سطح منطقه و بین الملل و بلند پروازیهایی که داشت و همچنین فساد اداری و مالی خاندان پهلوی و ترس و وحشت از گروه های کمونیستی و ملی گرا باعث تشدید دیکتاتوری و فساد بیشتر نظام حکومتی شده بود و عامل اقتصادی ای که حاصل فروش نفت بود و عواقب اجتماعی بسیاری را بر جای گذاشت و در رکود اقتصادی فاصله طبقاتی بخوبی و پر تنش هویدا شده بود و همچنین گسترش کمونیسم و وقوع انقلاب کمونیستی در کشور افغانستان باعث شد که سلسله عواملی زائد بر نارضایتیهای داخلی به وجود بیاورد که همگامی نیرو های داخلی و فرمانطقه ای باعث بروز انقلاب اسلامی شود.

نمونه سوالات:

- ۱- از زمینه های وقوع انقلاب اسلامی " ایجاد فضای روشنفکری در کشور " بود؟ در این زمینه چه کسی از پیشگامان مبارزه با حکومت پهلوی بود؟
- ۲- چگونه گذرتاریخی در آن مقطع حساس باعث وجود آمدن زمینه های انقلاب اسلامی گردید؟ به اختصار توضیح دهید.
- ۳- میشل فوکو (جامعه شناس و پژوهشگر فرانسوی) چه نقشی در ایجاد و شکل گیری انقلاب اسلامی داشت؟